

Joseph Roth - Radeckého pochod

Trottové byli mladý rod. Jejich předek obdržel šlechtický titul po bitvě u Solferina. Byl to Slovinc. Sipolje — jméno vesnice, ze které pocházel — se stalo jeho šlechtickým přídomkem. Osud ho vyvolil pro zvláštní čin. Ale on se postaral, aby ten čin pozdějším dobám vymizel z paměti.

V bitvě u Solferina velel jako poručík pěchoty čtě. Bojovalo se už půl hodiny. Tři kroky před sebou viděl Trotta bílá záda svých vojáků. První řada čtyř klečela, druhá stála. Všichni byli dobré mysli, jisti vítězstvím. Vydatně se najedli a napili kořalky na útraty a na počest císaře, který byl od včerejška v poli. Tu a tam padl někdo z řady. Trotta v mžiku skočil do každé mezery a střílel z osiřelých pušek mrtvých a raněných.

Kolena se mu roztrásla. A odvěky vztek subalterního frontového důstojníka na vysoké pány z generálního štábu, kteří nemají potuchy o trpké praxi, diktoval poručíkovi onen čin, jímž se jeho jméno zapsalo navždycky do historie pluku. Oběma rukama popadl mocnáře za ramena a strhl ho k zemi. Snad ho popadl příliš prudce. Císař se okamžitě svalil. Průvodci se vrhli k padajícímu císaři. V tu chvíli výstřel provrtal poručíkovi levé rameno, právě ten výstřel, který měl zasáhnout císařovo srdce. Zatímco se císař zvedal, poručík klesal. Všude, po celé frontě se probudilo zmatené a nepravidelné rachocení polekaných, ze spánku vyburcovaných pušek. Císař, netrpělivě napomínán průvodci, aby opustil nebezpečné místo, se přesto sklonil k ležícímu poručíkovi, a pamětliv své císařské povinnosti, otázel se omdlelého poručíka, který už neslyšel, jak se jmenuje. Plukovní lékař, poddůstojník od sanity a dva vojáci s nosítky přiklusali, shrbení, hlavy sehnuté. Důstojníci generálního štábu nejprve strhli k zemi císaře a potom se na zem vrhli sami. „Toho poručíka zde!“ — zvolal císař na udýchaného plukovního lékaře.

Trotta měl rozdrčenou levou klíční kost. Kulku, která mu uvízla pod levou lopatkou, vyňali v přítomnosti nejvyššího náčelníka vojáka a za nelidského řevu raněného, kterého bolest probudila ze mdloby.

Za čtyři neděle se Trotta uzdravil. Když se vrátil do své jihoaherské posádky, měl hodnost hejtmana a nejvyšší možné vyznamenání: řád Marie Terezie a šlechtický titul. Jmenoval se od nyníška hejtman Josef Trotta von Sipolje.

O týden později jel fiakrem k otci do Laxenburku rovnou od audience, která trvala skrovných deset minut, ne víc než deset minut císařské přízně, a skládala se z deseti nebo dvaceti otázek přečtených z papíru, na které se muselo v pozoru bleskově odpovídat, jako když se klidně, ale najisto vystřelí z pušky: „Ano, Veličenstvo!“

Starého Trottu zastihl v kuchyni jeho služebního bytu, s vykananými rukávy, u hladce ohoblovaného nepokrytého stolu, na kterém ležel tmavomodrý, červeně lemovaný kapesník, před velkým šálkem kouřící vonné kávy. Sukovitá červenohnědá hůl z višňového dřeva visela i s berlami na hraně stolu a tiše se houpala. Svráštělý kožený pytlík s vláknitým knastrem ležel tlustě nadtý a napůl rozevřený vedle dlouhé, bílé, nahnědlé zažloutlé hliněné dýmkovy. Její barva se hodila k otcovu mohutnému bílému kníru. Hejtman Josef Trotta von Sipolje stál uprostřed té chudé erární útulnosti jako bůh války, s lesklým opaskem, nalakovanou helmou, která vyzářovala jakési vlastní černé sluneční světlo, v hladkých, jako sklo vyleštěných holínkách s blýskavými ostruhami, s dvěma řadami lesklých, takřka plápolajících knoflíků na blůze, obdařený nadpozemskou mocí řádu Marie Terezie. Tak stanul syn před otcem, který zvolna vstával, jako by se chtěl tím pomalým pozdravem vyrovnat synově nádhře. Hejtman Trotta políbil otci ruku, schýlil hlavu a přijal políbení na čelo a na tvář. „Posaď se!“ řekl otec.

„Gratuluju! Gratuluju!“ opakoval hřimavě strážmistr. „Za našich dob to nikdy tak rychle nešlo! Za našich časů nás ještě proháněl Radecký!“ To je doopravdy konec! pomyslil si hejtman Trotta. Otec od něho dělí celá hora vojenských hodností. „Pantatínku, máte ještě rakiji?“ řekl, aby osvědčil poslední zbytek rodinného společenství. Napili se, přitukli si, napili se znovu, otec po každém loku zavzdychal, donekonečna se rozkašlal, zčervenal, zmodral, plival,

pomalou se uklidňoval a dal se do vypravování všelijakých příhod z doby, kdy sám vojákoval, s nepochybným úmyslem snížit synovy zásluhy a kariéru. Nakonec se hejtman zvedl, políbil otcovskou ruku, přijal otcovské políbení na čelo a na tvář, připjal šavli, nasadil čáku a šel — přesvědčen, že otce viděl v životě naposled . . .

Bylo to naposled. Syn psával starci obvyklé dopisy, žádný jiný viditelný vztah už mezi nimi nebyl — hejtman Trotta se odpoutal od dlouhé řady svých selských slovanských předků. Jím začínal nový rod. Roky ubíhaly jako stejnoměrně se točící nehlučná kola. Jak odpovídalo jeho stavu, Trotta se oženil se zámožnou, ne už zcela mladou neteří svého plukovníka, dcerou okresního hejtmana v západních Čechách, zplodil hochy, těšil se z pravidelnosti svého zdravého vojenského života v malé posádce, jezdil každé ráno na cvičiště, odpoledne hrával v kavárně s notářem šachy, zdolmácněl ve své hodnosti, ve svém stavu, důstojenství a slávě.

Knihy náš hejtman Trotta nečetl a v skrytu litoval svého dorůstajícího synka, který už pomalu zápasil s písátkem, tabulkou a houbou, papírem, s lineálem a násobilkou a na kterého už čekaly nezbytné čítanky. Tehdy byl hejtman ještě přesvědčen, že i jeho syn musí být vojákem. Nenapadlo ho, že by některý Trotta ode dneška až do vymření rodu mohl volit jiné povolání. Kdyby měl dva, tři, čtyři syny — jenže jeho žena byla neduživá, potřebovala lékaře a léčení a těhotenství bylo pro ni nebezpečné — ze všech by byli vojáci. Tak ještě tenkrát smýšlel hejtman Trotta. Mluvil se o válce, byl neustále připraven. Zdálo se mu skoro jisté, že je mu souzeno zemřít v bitvě. Jeho solidní prostoduchost považovala smrt v poli za nutný důsledek válečné slávy. Až jednou vzal s lehkou zvědavostí do ruky první čítanku svého syna, který dovršil právě pátý rok a jemuž domácí učitel dík matčině citlivosti už tak záhy dával pocítit, jak chutnají školní trampoty. Přečetl rýmovanou ranní modlitbu, nezměnila se po kolik desetiletí, ještě se na ni pamatoval. Přečetl „Čtvero roční období“, „Lišku a zajíce“, „Krále zvířat“. V obsahu zahlédl článek, ve kterém mohlo být něco i o něm, neboť název zněl: „František Josef První v bitvě u Solferina“. Četl a musel se posadit. „V bitvě u Solferina“ — začínal odstavec — „se náš císař a král František Josef První octl ve velickém nebezpečí.“ I o Trottovi byla v článku řeč. Ale v jaké podobě! „Mocnář,“ — stálo tam — „se v zápalu boje odvážil příliš daleko a náhle ušel, že je obklopen nepřátelskými jezdci. V okamžiku nejvyšší nouze se na zpěněném ryzáku přihnal mladičký poručík, mávaje šavlí. Hohó! Jak dopadaly rány na hlavy a šíje nepřátelských jezdců!“ A dál: „Nepřátelské kopí proklálo hrud' mladého hrdiny, většina nepřátel byla však již pobita. S vytaseným kordem v ruce se mladý, neohrožený panovník snadno ubránil slábnoucím útokům. Celá nepřátelská jízda padla tenkrát do zajetí. Onen mladý poručík — Josef rytíř von Trotta se jmenoval — dostal pak nejvyšší vyznamenání, jaké naše vlast uděluje svým rekovným synům: řád Marie Terezie.“

Hejtman Trotta šel s čítankou v ruce do sádky za domem, kde za pěkného počasí odpoledne pracovala jeho žena, a zeptal se jí, zblednými rty a potichu, jestli ten nectný článek zná. Žena s úsměvem přikývla. „Je to lež!“ zařval hejtman a praštil knihou na vlhkou zem! „Je to pro děti,“ namítla mírně žena. Hejtman se k ní otočil zády. Hněv jím lomcoval jako vichřice útlým keřem. Rychle se vrátil do domu, srdce jako v plameni. Byl čas jít hrát šachy. Sňal z věšáku šavli, připjal si zlostným, prudkým trhnutím opasek a divokými rychlými kroky vyběhl z domu. Kdyby ho byl někdo pozoroval, musil usoudit, že Trotta se hrne pobít kopu nepřátel. Když v kavárně beze slova prohrál dvě partie, na úzkém bledém čele pod tvrdými krátkými vlasy čtyři hluboké kolmé vrásky, rozmetal zlobným pohybem chraстící figurky a řekl partnerovi: „Musím se s vámi poradit!“ — Pauza. — „Zneužili mne,“ spustil naveno, pohlédl zpřímá do blýskavých skel notářových brýlí, a po chvíli zjistil, že se mu nedostává slov. Měl vzít čítanku s sebou. S tou odíznou věcí v ruce by se to všechno mnohem lépe vysvětlovalo. „Jak zneužili?“ zeptal se notář. „Já jsem u kavalerie nikdy nesloužil,“ začal hejtman Trotta v domnění, že je to nejlepší začátek, ačkoliv sám uznával, že mu notář takto nebude rozumět. „A ti nestydatí škrabáci píšou v knížkách pro děti, že jsem se přihnal na ryzáku, píšou, na zpěněném ryzáku, abych zachránil panovníka, píšou.“ — Notář pochopil. Sám znal ten článek z učebnic svých synů. „Přečtete to, pane hejtmane,“ řekl. „Uvažte! Je to pro děti!“

Trotta na něho pohlédl s úlekem: V té chvíli se mu zdálo, že se proti němu spíkl celý svět. Pisatelé čítanek, notář, žena, syn, domácí učitel. „Všechny historické činy,“ řekl notář, „se pro školní potřebu upravují. Podle mého mínění je to tak správné. Děti potřebují příklady, které chápou a které se jim vryjí do paměti. Pravou pravdu se pak dozvědí později!“ — „Platiť!“ zvolal hejtman a vstal.

Do kasina dnes nešel, ani nejedl, šel spát. Spal těžce, nic se mu nezdálo, druhý den ráno přednesl u důstojnického raportu stručně a řízně plukovníkovi svou stížnost. Postoupili ji dál. A nyní začalo martyrium hejtmana Josefa Trotty, rytíře von Sipolje, rytíře pravdy. Trvalo týdny, než z ministerstva války došla odpověď, že stížnost postoupili ministerstvu kultu a vyučování. A zase plynuly týdny, až jednoho dne došla ministrova odpověď:

Zněla takto:

„Vaše Vysokoblahorodí,
velevážený pane hejtmane!

V odpověď na stížnost Vašeho Vysokoblahorodí, týkající se článku číslo patnáct autorizované čítaneky pro rakouské obecné a měšťanské školy dle zákona z 21. července 1864, sestavené a vydané profesory Weidnerem a Srdenym, dovoluje si pan ministr vyučování Vaše Vysokoblahorodí co nejuctivěji upozornit na okolnost, že články významu historického, nanejvýš pak takové, které se týkají samotné osoby Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa, jakož i jiných členů nejvyššího panovnického rodu, musí být dle vyhlášky z 21. března 1840 přizpůsobeny chápavosti žáků a pokud možno nejlépe odpovídat pedagogickým účelům. Jmenovaný článek číslo patnáct, o němž se Vaše Vysokoblahorodí ve stížnosti zmiňuje, byl předložen osobně Jeho Excelenci panu ministru kultury a byl jím pro školní potřebu autorizován. V intencích vysokých a neméně i nižších školních úřadů je znázorňovat všem žákům v mocnářství heroické činy příslušníků armády tak, aby to odpovídalo dětské povaze, fantazii a vlasteneckým citům dorůstajících generací, aniž by se tím měnila pravdivost líčených událostí, aniž by však také byly vyprávěny způsobem suchým, jakéhokoliv podnětné fantazie a vlasteneckých citů postrádajícím. Následkem těchto a podobných úvah podepsaný uctivě žádá Vaše Vysokoblahorodí, aby od stížnosti Vašeho Vysokoblahorodí upustilo.“

Tento spis podepsal ministr kultu a vyučování a plukovník jej odevzdal hejtmanu Trottovi s otcovskými slovy: „Nechte toho!“

Trotta spis přijal a mlčel. Za týden požádal předepsanou služební cestou o audienci u Jeho Veličenstva a po třech týdnech stál jednou dopoledne na hradě tváří v tvář svému nejvyššímu vojenskému veliteli.

„Podívejte se, milý Trotto!“ řekl císař. „Je to hodně trapné. Ale my oba jsme přitom nepochodili špatně! Nechte toho!“

„Veličenstvo,“ namítl hejtman. „Je to lež!“

„Ono se hodně lže,“ přisvědčil císař.

„Já nemohu, Veličenstvo,“ vypravil ze sebe hejtman.

Císař přistoupil těsně k němu. Mocnář nebyl vyšší než Trotta. Pohlédli si do očí.

„Moji ministři,“ začal František Josef, „musí sami vědět, co dělají. Já se na ně musím spolehnout. Chápete, milý hejtmane Trotto?“ A potom, po chvíli: „Napravíme to. Uvidíte!“ Audience byla u konce.

Otec ještě žil. Ale Trotta do Laxenburku nejel. Vrátil se do posádky a zažádal o propuštění z armády.

Propustili ho v hodnosti majora. Přestěhoval se do Čech, na tehánův malý statek. Císařova milost ho neopustila. Za několik neděl dostal oznámení, že císař ráčil poukázat ze soukromé pokladny synovi svého zachránce pět tisíc zlatých na studia. Zároveň byl Trotta povýšen na svobodného pána von Sipolje. Přijal císařské dary rozmrzele, jako urážku. Tažení proti Prusům se konalo bez něho a skončilo porážkou. Zuřil. Skráně už mu šedivěly, oko umdlávalo, krok vázl, ruka těžkla, ústa umlkala víc než dřív. Ačkoliv byl v nejlepších letech, vypadal, jako by kvapem stárnul. Vyhnán z ráje prosté víry v císaře a ctnost, v pravdu a právo a spoután bezmocným mlčením, chápal, že chytrost zajišťuje existenci světa, sílu zákonů i lesk Veličenstev. Na příležitostně vyslovené císařovo přání zmizel článek číslo patnáct z učebnic mocnářství. Jméno Trotta zbylo už jen v anonymních análech pluku. Major žil jako neznámý nositel časné zašlé slávy, podoben letnímu stínu, který ráno ukrutně předmět vsílá do jasného světa živoucích.

A baron se zase věnoval obvyklé každodenní práci. Roky ubíhaly jako stejnoměrně se točící, klidná, nemá kola. Strážmistr nebyl poslední mrtvý, kterého baron pohřbil. Napřed pochoval tchána, pár let nato ženu, která po prudkém zápalu plic umřela rychle, skromně a bez rozloučení. Baron dal syna do penzionátu do Vídně a určil, že nesmí být nikdy aktivním vojákem. Zůstal na statku sám, v bílém prostorném domě, kterým ještě vanul dech zemřelých, mluvil jenom s fořtem, správcem, s čeledínem a kočím. Zlobil se stále řídkěji. Ale čeledě neustále cítila jeho selskou pěst a jeho hněvem nabitě mlčením leželo na šíji lidí jako tvrdé jařmo. Válo před ním bojácně ticho jako před bouřkou. Dvakrát za měsíc dostával poslušné dopisy od svého dítěte, jednou za měsíc mu odpovídal dvěma krátkými větami na malých úsporných lístcích, na oněch uctivých okrajích, které odstříhl ze synových dopisů. Jednou za rok, osmnáctého srpna, v den císařových narozenin, jel v uniformě do nejbližšího posádkového města.

Zanechal překvapující závět. Jelikož si je jist — napsal — že jeho syn by nebyl dobrým statkářem, a ježto doufá, že Trottové, vděční císaři za jeho trvající přízeň, dojdou hodnosti a důstojenství ve státní službě a mohou být v životě šťastnější než on, pořízovatel závěti, rozhodl se při památce svého nebožtíka otce odkázat statek, který mu dal před lety připsat tchán, se vším, co obsahuje na majetku nemovitém i movitém, fondu vojenských invalidů, z čehož neplyne uživatelům jiná povinnost, než aby zůstavitele pohřbili s největší skromností na hřbitově, kde jest pochován jeho otec, co možná poblíž zesnulého. On, zůstavitel, prosí, aby se upustilo od jakékoli pompy. Peníze, patnáct tisíc zlatých včetně úroků, uložené v bankovním domě Ephrussi ve Vídni, jakož i hotovost v domě, stříbro a měď, taktéž i prsten, hodinky a řetízek nebožky matky náleží jedinému synovi zůstavitele, baronu Františku von Trotta a Sipolje.

Syn neplakal. Nikdo pro nebožtíka neplakal. Všechno zůstalo suché a slavnostní. Nikdo nad hrobem neřečnil. V blízkosti četnického strážmistra ležel major svobodný pán von Trotta a Sipolje, rytíř pravdy. Postavili mu prostý vojenský náhrobek, na kterém byl úzkými černými písmeny vedle jména, hodnosti a pluku vyryt hrdý přídomek: „Hrdina od Solferina.“

Z mrtvého zbylo tedy o málo víc než ten kámen, zašlá sláva a portrét. Tak jde sedlák zjara přes pole — a později, v létě, je stopa jeho kroků zavátá úrodou pšenice, kterou zasil. Císařský královský vrchní komisař Trotta von Sipolje obdržel ještě v témž týdnu kondolenční dopis Jeho Veličenstva, v němž byla dvakrát zmínka o nebožtíkových službách, „na které se nezapomíná“.

Všechny koncerty na náměstí — hrálo se pod balkónem pana okresního hejtmana — začínaly pochodem Radeckého. Ačkoli jej členové kapely znali tak dobře, že by jej byli mohli zahrát v noci ze spaní bez dirigování, pokládali kapelník přece jen za nutně číst každou notu z listu.

Tenkrát před velkou válkou, kdy došlo k událostem, o nichž vám vyprávíme na těchto stránkách, nebylo ještě lhotejno, je-li člověk živ nebo mrtev. Když někoho vymazali ze zástupu živých, nezaujal jeho místo ihned někdo jiný, aby se na mrtvého rychleji zapomnělo — zůstávala po něm mezera, kde zemřelý chyběl, a blízcí i vzdálení svědkové jeho zániku zmlkali, kdykoliv tu mezeru spatřili. Zachvátil-li oheň některý dům v ulici, spáleniště zůstalo ještě dlouho prázdné. Zedníci totiž pracovali pomalu a rozvážně a nejbližší sousedé, jakož i náhodní kolemjdoucí, spatřivše prázdné místo, upamatovávali se na tvar a na zdi zmizelého domu. Tak bylo tenkrát! Všechno, co rostlo, potřebovalo k růstu mnoho času; a všechno, co zanikalo, potřebovalo dlouhý čas, aby bylo zapomenuto. Ale všechno, co jednou existovalo, zanechávalo stopy, a lidé tenkrát žili vzpomínkami, tak jako žijí dnes schopností rychle a důrazně zapomenout.